

УДК: 159.923.2

DOI: 10.31732/2663-2209-2025-79-413-420

Дата надходження: 30.08.2025

Дата прийняття до друку: 23.09.2025

Дата публікації: 30.09.2025

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

СИСТЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЧИННИК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК ВІКОМ ВІД 30 ДО 40 РОКІВ

Ольга Васильченко¹, Ілона Букалова²

¹Д-р психол. наук, професор, доцент кафедри психології ЗВО «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: OlgaVM@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-8072>

²Здобувач бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, ЗВО «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: BukalovaiY@krok.edu.ua

IDENTITY SYSTEM AS A FACTOR OF SELF-ACTUALIZATION OF WOMEN AGED 30 TO 40

Olha Vasylchenko¹, Ilona Bukalova²

¹Doctor of Psychological Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Higher Education Institution "University of Economics and Law "KROK", Kyiv, Ukraine, e-mail: OlgaVM@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-8072>

²Bachelor Master's student, Specialty 053 Psychology, Higher Education Institution "University of Economics and Law "KROK", Kyiv, Ukraine, e-mail: BukalovaiY@krok.edu.ua

Анотація. У дослідженні проаналізовано зв'язок між особистісною ідентичністю та рівнем самоактуалізації жінок віком від 30 до 40 років в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. В цей період життя відбувається переосмислення цінностей, пошук життєвих орієнтирів та активізація потреби в самореалізації. Було визначено динаміку розвитку самоактуалізації жінок різного рівня сформованості особистісної ідентичності.

Ідентичність є багатовимірним динамічним феноменом, що формує основу для самоактуалізації, відображаючи процес самопізнання та самовизначення через взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників. Успішна інтеграція різних аспектів життя, таких як кар'єра, сім'я, особисті цілі, сприяє реалізації особистісного потенціалу, розвитку автономії, творчості та гармонії з собою та навколишнім світом. Ідентичність і самоактуалізація одночасно слугують індикаторами внутрішнього розвитку та механізмами подолання криз, допомагаючи жінкам 30-40 років реалізовувати свій потенціал у різних сферах життя.

Метою дослідження було з'ясування наявності зв'язку параметрів ідентичності та рівня самоактуалізації жінок. У рамках дослідження респонденток було розподілено на три групи за рівнем розвитку ідентичності: високий, середній та низький з використанням методики МДОІ Л. Шнайдера. Для подальшого оцінювання використовувалися стандартизовані психодіагностичні методики, а статистична обробка здійснювалася із застосуванням *t*-критерію Стюдента.

Емпіричне дослідження дозволило встановити, що рівень сформованості особистісної ідентичності безпосередньо впливає на характеристики самоактуалізації та формування гендерної ідентичності. Жінки з високим рівнем ідентичності демонструють більшу самоповагу, автономність, життєву цілісність, здатність до планування, чіткіше усвідомлюють гендерні ролі та часові аспекти «Я», а також мають більш розвинені особистісні якості, що сприяють гармонійному самосприйняттю, самореалізації та впевненому життєвому вибору; натомість у групах з середнім і низьким рівнем ідентичності простежується менша інтеграція «Я», внутрішні суперечності та труднощі в саморозвитку, що обмежує креативність, соціальну активність і адаптивні можливості.

Запропоновано психокорекційну програму для підвищення самоактуалізації жінок через інтеграцію ключових аспектів ідентичності та створення безпечного групового простору, що активує соціальні та внутрішні ресурси.

Отримані результати емпіричного дослідження відкривають можливості для створення тренінгів, психокорекційних програм, програм підтримки жінок від 30 до 40 років та мають практичну цінність для психологічного консультування, коучингу та освітніх практик, із перспективою подальших досліджень щодо довготривалого ефекту.

Ключові слова: ідентичність, самоактуалізація, самореалізація, психологічний розвиток, психологічний тренінг, консультування, корекція.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл.: 9

Abstract. The study analyzed the relationship between personal and gender identity and the level of self-actualization in women aged 30 to 40 within the context of contemporary sociocultural transformations, as this period of life involves re-evaluating values, seeking life orientations, and activating the need for self-realization. The dynamics of self-actualization development were examined in women with varying levels of personal identity formation.

Identity is a multidimensional and dynamic phenomenon that forms the foundation for self-actualization, reflecting the processes of self-knowledge and self-determination through the interaction of internal and external factors. Successful integration of different life domains, such as career, family, and personal goals, promotes the realization of personal potential, development of autonomy, creativity, and harmony with oneself and the surrounding world. Identity and self-actualization simultaneously serve as indicators of internal development and mechanisms for overcoming crises, helping women aged 30 to 40 realize their potential in various areas of life.

The aim of the study was to conduct a theoretical and methodological investigation of the relationship between identity features and the level of self-actualization in women. Participants were divided into three groups based on their level of identity development: high, medium, and low; using L. Schneider's method determining the identity. Standardized psychodiagnostic tools were employed for assessment, and statistical processing was performed using Student's t-test and correlation analysis.

The empirical study revealed that the level of personal identity formation directly affects self-actualization characteristics and the formation of gender identity: women with high identity levels demonstrate greater self-esteem, autonomy, life integrity, planning ability, clearer awareness of gender roles and temporal aspects of the "Self," as well as more developed personal qualities that facilitate harmonious self-perception, self-realization, and confident life choices. In contrast, women with medium and low identity levels exhibit lower integration of the "Self," internal conflicts, and difficulties in self-development, limiting creativity, social activity, and adaptive capacity.

The study proposed a psychocorrectional program aimed at enhancing women's self-actualization through the integration of key identity aspects and the creation of a safe group space that activates social and internal resources. The results of the empirical study provide opportunities for developing training sessions, psychocorrectional programs, and support initiatives for women aged 30 to 40, offering practical value for psychological counseling, coaching, and educational practices, with the potential for further research on long-term effects and expanded samples.

Keywords: identity, self-actualization, self-realization, psychological development, psychological training, counseling; correction.

Formulas: 0, Fig.: 0, Tab.: 2, bibl.: 9

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні процеси супроводжуються високою динамікою змін, що зумовлює зростання значущості проблеми ідентичності як інтегративної характеристики особистості. Для жінок віком від 30 до 40 років цей період відзначається інтенсивними трансформаціями – переглядом життєвих орієнтацій, професійних стратегій, сімейних та гендерних ролей. Паралельно посилюються зовнішні виклики: війна, міграція, діджиталізація, соціально-економічна нестабільність. Усе це може стати передумовою для криз ідентичності, загроз потенціалу особистісного зростання.

У працях різних дослідників науковий дискурс зберігає низку не вирішених суперечностей, дискусійним залишається питання: чи є зріла система ідентичності обов'язковою умовою для самоактуалізації, чи, навпаки, процес самореалізації може відбуватися і без чіткого усвідомлення ідентичності. Така

теоретична невизначеність ускладнює побудову практичних психологічних програм підтримки жінок у період ранньої зрілості.

Особливу увагу необхідно приділити часовим аспектам ідентичності – ретроспективному, актуальному та проспективному, які визначають спосіб осмислення жінкою власного минулого, теперішнього та майбутнього. Саме інтеграція цих аспектів забезпечує цілісність особистісного досвіду, сприяє подоланню кризових станів і формуванню життєвого сенсу.

У цьому контексті дослідження, спрямоване на аналіз зв'язку системи ідентичності та самоактуалізації жінок віком 30-40 років, набуває особливої важливості. Його результати мають не лише теоретичне значення для розвитку сучасних концепцій особистісного становлення, а й практичну цінність для створення ефективних програм психологічної допомоги та супроводу

жінок у період соціальних і внутрішніх трансформацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний вклад в дослідження феномену ідентичності та процесу самоактуалізації особистості зробили такі дослідники, як: Е. Еріксон, Дж. Марсія, Л. Шнайдер, К. Роджерс, А. Маслоу, Е. Шостром, О. Киричук, Т. Титаренко, М. Рокіч, М. Роуз та інші.

Серед сучасних дослідників, котрі вивчають самоактуалізацію та ідентичність жінок (зокрема гендерну, професійну, особистісну), можна згадати В. Бочелюка (Бочелюк, 2021), М. Ватковську (Ватковська, 2015), В. Зливкова (Зливков, 2016), М. Гутирю (Гутиря, 2022), О. Кісь (Кісь, 2008), О. Мірошніченко (Мірошніченко, 2004), І. Сингаївську (Сингаївська & Страмоусова, 2024), Г. Хоружого (Хоружий, 2018), Д. Шутько (Шутько, 2015).

Формулювання цілей статті. Мета статті – висвітлити результати емпіричного дослідження зв'язку особливостей ідентичності та рівня самоактуалізації жінок віком від 30 до 40 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взяли участь 72 жінки віком від 30 до 40 років. Учасниці заповнили анкету для збору даних, які впливають на ідентичність особистості. Анкета була розроблена з метою характеристики вибірки дослідження.

Дослідницько-експериментальна робота здійснювалась в чотири етапи.

Перший етап. На цьому етапі вибірка дослідження була поділена за рівнем особистісної ідентичності, який визначався за допомогою **методики Л. Шнайдера (МДОІ)**. Першу групу склали 27 жінок з високим рівнем особистісної ідентичності, другу 25 жінок з середнім та третю групу 20 жінок з низьким рівнем особистісної ідентичності. Такий поділ є доцільним, оскільки допомагає зрозуміти, як високий, середній та низький рівень особистісної ідентичності впливають на рівень самоактуалізації жінок; дозволяє оцінити, як саме цей параметр впливає на інші показники; дозволяє забезпечити більш глибоке розуміння процесів, які

відбуваються у кожній категорії, і порівняти ці процеси між групами.

Другий етап. На цьому етапі здійснено емпіричне дослідження складових системи ідентичності та рівня самоактуалізації серед жінок віком від 30 до 40 років.

Методика Л. Шнайдера (МДГІ) є діагностичним інструментом, який використаний нами для визначення рівня розвитку гендерної ідентичності у респонденток. Методика дозволила проаналізувати, як жінка розуміє свою стать, приймає гендерні ролі та реагує на соціальні очікування, пов'язані з гендером.

Тест «Хто я?» (у модифікації Т. Румянцевої) представляє собою діагностичний інструмент, призначений для вивчення самосвідомості та ідентичності особистості через аналіз її сприйняття себе в різних соціальних ролях та життєвих контекстах. Він дозволив нам з'ясувати, які складові ідентичності відіграють найбільш важливу роль для жінок, а також оцінити загальний рівень їх самосвідомості та цілісності образу себе.

Опитувальник самоактуалізації Е. Шострома (САМОАО) був застосований нами для оцінки рівня самоактуалізації респонденток. Методика заснована на ключових принципах теорії самоактуалізації, яку розробив А. Маслоу, і спрямована на вивчення аспектів, що характеризують психологічно зрілу особистість. Методика дозволяє комплексно оцінити психологічний профіль особистості, її внутрішні мотиви, життєві орієнтації та соціальні компетенції.

Третій етап був присвячений виявленню зв'язків між характеристиками системи ідентичності та рівнем самоактуалізації жінок віком від 30 до 40 років.

Четвертим етапом було розроблення та проведення корекційної програми на основі отриманих в дослідженні кореляцій. А також повторна діагностика для перевірки ефективності розробленого тренінгу за методиками застосованими на другому етапі.

Результати порівняльного аналізу трьох груп жінок раннього середнього віку свідчать про наявність статистично значущих відмінностей у рівні гендерної ідентичності лише між жінками з високим та низьким рівнем особистісної ідентичності. Це дозволяє припустити, що сформованість особистісної ідентичності відіграє важливу роль у розвитку гендерної ідентичності: чим вищий рівень особистісної ідентичності, тим виразнішим та стабільнішим є усвідомлення своєї гендерної ролі. Водночас відсутність достовірних відмінностей між групами жінок із високим та середнім, а також середнім та низьким рівнем особистісної ідентичності вказує на те, що лише значні відмінності у рівні особистісної ідентичності можуть впливати на відмінності у рівні гендерної ідентичності.

Також було встановлено, що *жінки з високим рівнем особистісної ідентичності* демонструють значно вищі результати за такими компонентами, як соціальне, фізичне, матеріальне, діяльне, перспективне, комунікативне та рефлексивне «Я». Це свідчить про сформовану здатність до самоспостереження й рефлексії, чітке усвідомлення власних соціальних ролей, упевненість у тілі, відчуття економічної стабільності, активність у професійній сфері, орієнтацію на майбутнє (розвинута перспективна ідентичність) та ефективність у міжособистісній взаємодії. Жінки з високим рівнем особистісної ідентичності відзначаються більш вираженими показниками за такими параметрами, як самоактуалізація, автономність, саморозуміння, аутосимпатія, контактність, система цінностей, орієнтація у часі, креативність, спонтанність та пізнавальні потреби. Це свідчить про їхнє глибоке усвідомлення власного «Я», сформовану цілісність особистості, чітке розуміння власних цілей і цінностей, що забезпечує вищий рівень самореалізації.

У жінок із високим рівнем особистісної ідентичності соціальне «Я»

позитивно корелює з креативністю, що свідчить про стимулювальний вплив соціальної активності на творче самовираження. Перспективне «Я» пов'язане з глибоким саморозумінням, що підкреслює роль уявлення про майбутнє у формуванні цілісного образу себе та перспективного аспекту ідентичності. Натомість комунікативне «Я» має обернений зв'язок з автономністю, а матеріальне «Я» – з гнучкістю у спілкуванні, що може свідчити про орієнтацію на зовнішнє схвалення та матеріальні цінності як фактори, що гальмують особистісний розвиток.

У той час як *жінки із середнім та низьким рівнем ідентичності* демонструють нижчі результати за цими характеристиками, що може вказувати на труднощі у сфері самосприйняття, мотивації до розвитку, соціальної взаємодії та визначення життєвих орієнтирів. Таким чином, рівень особистісної ідентичності виступає важливим предиктором психологічного функціонування та потенціалу гармонійного саморозвитку жінок.

Аналіз взаємозв'язку між структурою ідентичності та рівнем самоактуалізації у жінок із середнім рівнем особистісної ідентичності виявив статистично значущу обернену кореляцію між цінностями та матеріальним «Я». Це свідчить про те, що з підвищенням значущості особистісних цінностей зменшується ідентифікація з матеріальними аспектами. Отже, жінки з таким рівнем ідентичності схильні орієнтуватися на внутрішні смисли та цінності, що є індикатором психологічної зрілості та саморозвитку.

Натомість *жінки з низьким рівнем ідентичності* характеризуються меншою розвиненістю цих якостей, що ускладнює побудову цілісного образу «Я» і негативно позначається на їхній адаптації, самореалізації та загальній задоволеності життям. Водночас різниця між групами з високим та середнім рівнем ідентичності виявилася менш вираженою, а статистично

значущі відмінності зафіксовані лише за показниками рефлексивного та фізичного «Я». Це підкреслює ключове значення здатності до саморефлексії й прийняття власного фізичного образу у формуванні стабільної особистісної ідентичності, зокрема її ретроспективного виміру.

Аналіз взаємозв'язків між компонентами ідентичності та прагненням до самоактуалізації у жінок з *низьким рівнем* особистісної ідентичності показав, що соціальне «Я» позитивно корелює з прагненням до саморозвитку, вказуючи на важливість соціальних ролей та взаємодій для мотивації до змін.

Однак, існують обернені кореляції між прагненням до самоактуалізації та фізичним, діяльним і комунікативним «Я», що може свідчити про внутрішній конфлікт та розрив між ідеальним образом себе та реальністю, що можна віднести до актуального аспекту ідентичності (сприйняття себе зараз). Також виявлено негативний зв'язок між креативністю та рефлексивним «Я», що вказує на творчу поверхневність та низьку підтримку творчості через глибоке самопізнання у жінок з менш інтегрованою ідентичністю. Низький рівень комунікативного «Я» також пов'язаний з негативним ставленням до себе, що підтверджує важливість соціального прийняття та віддзеркалення для формування позитивного самосприйняття.

На основі цих даних та кореляцій була розроблена корекційна програма з метою підвищення рівня самоактуалізації жінок шляхом оптимізації структури їхньої особистісної та гендерної ідентичності. Центральний акцент робився на формуванні цілісного та гармонійного уявлення про себе, усвідомленні власних цінностей і життєвих орієнтирів, зміцненні впевненості у власних можливостях, а також на розкритті внутрішнього потенціалу жінок у віці від 30 до 40 років.

Оснoву інтервенції склали методики роботи з цінностями та образом «Я» у трьох часових вимірах – минулому, теперішньому й майбутньому. Корекційна програма спрямована на розвиток цілісного «Я» у жінок раннього середнього віку шляхом інтеграції соціальних, комунікативних та внутрішніх ресурсів. Для учасниць із низьким рівнем ідентичності програма передбачає стимуляцію соціальних взаємодій та створення безпечного групового простору, що підвищує самоприйняття та мотивацію до саморозвитку. Включені вправи на розвиток рефлексії та саморозуміння допомагають усвідомити власні цінності, цілі та ролі, подолати внутрішні конфлікти між реальним і бажаним образом «Я». Програма включає перспективне планування та орієнтацію у часі, що сприяє інтеграції минулого, теперішнього та майбутнього, розвитку довгострокових життєвих цілей і проспективного мислення. Поєднання індивідуальних і групових вправ забезпечує одночасно внутрішню роботу над «Я» та соціальну підтримку, активуючи адаптивні механізми та зміцнюючи здатність до гармонійного самовизначення.

Програма була реалізована для всіх трьох груп жінок разом, диференційованих за рівнем сформованості особистісної ідентичності (високий, середній та низький). У всіх групах виявлено позитивну динаміку, однак найбільш виражені зміни зафіксовано у жінок із середнім та низьким рівнем ідентичності.

Наведемо результати емпіричного дослідження після проведення корекційної програми жінок з найбільш статистично значущими змінами. У групі *жінок з низьким рівнем ідентичності* значуще виражені позитивні зрушення по всіх показникам самосвідомості (Таблиця 1.).

Таблиця 1

Достовірні відмінності показників самосвідомість та ідентичність жінок з низьким рівнями особистісної ідентичності до та після проходження корекційної програми

Показники	До проведення корекційної програми		Після проведення корекційної програми		t	p
	Середнє значення	Стандартне відхилення	Середнє значення	Стандартне відхилення		
Соціальне Я	2,6	1,35	4,4	1,81	3,5	0,01
Фізичне Я	2,7	1,13	4,0	2,13	2,5	0,05
Матеріальне Я	2,5	1,36	3,9	2,07	2,5	0,05
Діяльне Я	2,4	1,27	4,2	2,23	3,1	0,01
Перспективне Я	2,7	1,34	4,5	2,04	3,3	0,01
Комунікативне Я	2,9	1,42	4,1	2,04	2,2	0,05
Рефлексивне Я	2,5	1,43	3,8	1,77	2,7	0,01

Примітка: $p \leq 0,05$ результат статистично значущий; $p > 0,05$ – не вважається статистично значущим

Зрушення проявилися в таких психологічних компонентах, як прагнення до самоактуалізації, що свідчить про зростання внутрішньої мотивації, усвідомлення власних цілей і готовність до самореалізації (Таблиця 2.). Відзначалося також удосконалення соціальних навичок – підвищення гнучкості у спілкуванні та контактності, що вказує на розвиток

комунікативної компетентності й відкритість до взаємодії. Це свідчить про наявність «психологічного резерву розвитку» – внутрішніх ресурсів особистості, які можуть бути активовані за умови цілеспрямованої професійної психологічної підтримки та соціальної складової у вигляді групової динаміки.

Таблиця 2

Достовірні відмінності показників самоактуалізації жінок з низьким рівнем особистісної ідентичності до та після проведення корекційної програми

Показник	До проведення корекційної програми		Після проведення корекційної програми		t	p
	Середнє значення	Стандартне відхилення	Середнє значення	Стандартне відхилення		
Прагнення самоактуалізації	34,1	15,46	59,5	24,07	4	0,01
Орієнтація у часі	44,7	21,20	56,8	23,31	1,7	0,09
Цінності	42,3	18,66	66,7	22,80	3,7	0,01
Погляд на природу людини	37,7	18,09	60,1	25,50	3,2	0,01
Потреба пізнання	38,4	21,04	56,8	23,36	2,6	0,05
Креативність	40,4	19,80	63,4	21,96	3,5	0,01

Продовження Таблиці 2

Автономність	40,3	21,58	61,5	25,17	2,9	0,01
Спонтанність	39,7	16,53	63,1	25,43	3,5	0,01
Саморозуміння	36,6	17,57	61,3	23,85	3,7	0,01
Аутосимпатія	34,9	19,20	57,7	25,88	3,2	0,01
Контактність	36,0	19,72	62,7	24,84	3,8	0,01
Гнучкість у спілкуванні	41,0	19,60	66,1	20,95	3,9	0,01

Примітка: $p \leq 0,05$ результат статистично значущий; $p > 0,05$ – не вважається статистично значущим.

Висновки. Ідентичність та самоактуалізація є взаємопов'язаними процесами психічного розвитку, що набувають особливої значущості у жінок віком 30-40 років. Ідентичність виступає як багатовимірна конструкція, яка забезпечує цілісність «Я» через інтеграцію особистісних переживань і соціокультурних впливів, тоді як самоактуалізація виявляється у реалізації внутрішнього потенціалу, прийнятті себе й орієнтації на розвиток. Їх взаємодія визначає здатність жінки до переосмислення ролей, життєвих цінностей і перспектив, створюючи підґрунтя для гармонійного розвитку та стійкості до криз.

Жінки з високим рівнем особистісної ідентичності чіткіше і стабільніше усвідомлюють свої гендерні ролі; лише суттєві відмінності в особистісній ідентичності впливають на відмінності у рівні гендерної ідентичності. Високий рівень особистісної ідентичності асоційований з кращим соціальним, фізичним, матеріальним, діяльним, перспективним, комунікативним та рефлексивним «Я», що відображає здатність до самоспостереження, саморефлексії, соціальної активності, планування, впевненості в собі та автономності. Кореляції між компонентами ідентичності та самоактуалізацією у жінок з високим рівнем особистісної ідентичності вказують, що соціальне «Я» стимулює креативність, перспективне «Я» підвищує саморозуміння, а обернені зв'язки комунікативного і матеріального «Я»

свідчать про потенційний вплив зовнішньої оцінки.

Щодо особливості жінок із середнім рівнем ідентичності – відбувається переорієнтація з матеріальних аспектів на внутрішні цінності, що свідчить про прагнення до психологічної зрілості та саморозвитку.

Жінки із низьким рівнем ідентичності мають менший розвиток ключових характеристик «Я», що обмежує самореалізацію, адаптацію та задоволеність життям; соціальне «Я» важливе для мотивації до змін, а низький рівень комунікативного та рефлексивного «Я» пов'язаний із негативним самосприйняттям, конфліктами між реальним і бажаним образом себе та обмеженою креативністю.

У підсумку, рівень особистісної ідентичності виступає статистично значущим важливим предиктором психологічного функціонування, гармонійного саморозвитку та здатності до самоактуалізації.

Розроблена корекційна програма показала високу ефективність у підвищенні рівня самоактуалізації жінок шляхом оптимізації системи ідентичності. Найбільш виражений ефект програми зафіксовано у жінок із середнім та низьким рівнем особистісної ідентичності, що підтверджує наявність «психологічного резерву розвитку» – внутрішніх ресурсів, які можуть бути мобілізовані завдяки професійній психологічній підтримці.

Література:

- 1.Бочелюк, В. Й., & Панов, М. С. (2021). Роль самоактуалізації особистості в умовах пандемії COVID-19. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина», 3(3), 195–207.*
- 2.Ватковська, М. (2014). Самореалізація особистості в постіндустріальному суспільстві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, (3), 3–8.*
- 3.Гутиря, М. О. (2022). Взаємозв'язок психологічних чинників професійної самоактуалізації студентів-психологів, що переживають кризу фахової готовності. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, 10(102), 74–77.*
- 4.Зливков, В. Л. (2006). Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. *Соціальна психологія, 5(18), 128–137.*
- 5.Кісь, О. Р. (2008). Жінка в традиційній українській культурі: друга половина XIX – початок XX ст. Інститут народознавства НАН України.
- 6.Мірошніченко, О. М. (2004). Психологічні особливості особистісної самоактуалізації ділової жінки у сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота, (9), 56–60.*
- 7.Сингаївська, І., & Страмоусова, І. (2024). Чинники життєстійкості жінок під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК», 3(75), 231–245.* DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-231-245>
- 8.Хоружий, Г. Ф. (2018). Самоідентифікація особистості: Філософський аналіз: монографія. Національний торговельно-економічний університет.
- 9.Шутько, Д. О. (2015). Теоретичні підходи до вивчення проблеми професійної самоактуалізації особистості. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, (24), 752–762.*